

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.11>**О. М. Корчова**кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри української мови, літератури та методики навчання
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

РИТОРИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто риторичні засади професійно-педагогічної комунікації, зумовлені потребою цілісного розвитку майбутніх фахівців освітньої галузі, формуванням комунікативної компетентності як однієї із ключових / загальних особистісних компетентностей у контексті дескрипторів Національної рамки кваліфікацій та оволодіння здобувачами вищої освіти soft skills; схарактеризовано елементи їх упровадження в закладі вищої освіти. Узагальнено функції професійно-педагогічної комунікації (інформаційно-комунікативну, регуляційно-комунікативну, культуроносну, індивідуально-комунікативну) та встановлено її наскрізний складник – риторіку. Визначено процесуальні елементи риторичного дискурсу професійно-педагогічної сфери. Зазначено, що текстоутворювальна здатність особистості є прямо пропорційною ідеомовленнєвому циклу, акумульованому в законах мисленнєво-мовленнєвої діяльності, які корелюють із розділами класичної риторики й основними етапами підготовки публічного виступу й увиразнюються ключовими категоріями риторики – логосом, етосом, пафосом, топосом. Закцентовано увагу на важливості утворення єдиного інформаційного простору в межах професійно-педагогічної комунікації, що підвищує рівень взаєморозуміння між суб'єктами освітнього процесу, сприяє осмисленню предмета розмови. Проаналізовано причини втрати інформації на етапі проголошення, сприйняття та запам'ятовування висловлювання. Наголошено на тому, що процес передавання й усвідомлення інформації у професійно-педагогічному комунікуванні залежить від глибинного розуміння предмета мовлення та домінування в комунікантів інтелектуально-пізнавального мотиву діяльності; рівень досягнення результативної взаємодії між суб'єктами спілкування за умов професійно-педагогічної комунікації зумовлюється пізнавально-мисленнєвою й емотивно-вольовою діяльністю мовців. З'ясовано, що риторичні засади професійно-педагогічної комунікації в педагогічному закладі вищої освіти спрямовані на утворення єдиного інформаційного простору задля становлення українськомовної критично мислячої особистості фахівця, спроможного моделювати і втілювати результативні технології управління освітнім процесом.

Ключові слова: комунікація, професійно-педагогічна комунікація, функційна сфера професійно-педагогічної комунікації, риторика, заклад вищої освіти, майбутні фахівці освітньої галузі, єдиний інформаційний простір, українськомовна особистість.

Постановка проблеми. Сьогодні реалії комунікативної глобалізації, що мали б зумовити взаєморозуміння в суспільстві, стали причиною зменшення міжособистісного безпосереднього спілкування через поширення опосередкованого; зростання знеособленого спілкування в різноманітних соціальних мережах; поширення коротких і несуттєвих мовленнєвих контактів; уникнення спілкування через фізичне перевантаження; домінування процесу накопичення інформації над процесом її обговорення.

Усе це актуалізує проблему результативного українськомовного комунікування, що зумовлює перехід від пріоритету вузькоспеціальних завдань професійної підготовки до цілісного розвитку особистості майбутнього фахівця – професіонала, здатного на належному рівні комунікувати в соціумі, успішно виконувати соціальні запити.

Відповідно до цього професійно обґрунтованою видається комунікативна компетентність фахівця освітньої галузі як одна із ключових / загальних

особистісних компетентностей, що передбачає спроможність до моделювання результативної взаємодії засобами мовного коду. Окрім того, комунікацію – «взаємозв'язок суб'єктів із метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності» [6] – визначено одним із дескрипторів Національної рамки кваліфікацій. Означене корелює з оволодінням здобувачами вищої освіти soft skills – «універсальними навичками», «соціальними навичками», «навичками успішності», що є неможливим без здатності результативно послуговуватися мовними засобами. Понад усе цьому сприяє оволодіння риторичними закономірностями професійно-педагогічної комунікації як «системи безпосередніх чи опосередкованих зв'язків, взаємодій педагога, які реалізуються за допомогою вербальних і невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємобміну інформацією, моделювання й управління процесом комунікації, регулювання педагогічних відносин» [1, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Означена проблема є досить актуальною в сучасному вітчизняному та зарубіжному просторі. Значущими є дослідження особливостей професійно-педагогічної комунікації Н. Волкової, В. Кан-Калика, С. Мусатова та ін.; основ класичної риторики – С. Абрамовича, Л. Мацько, Г. Онуфрієнко, П. Сопера, Г. Сагач, М. Чикарькової та ін.; концептуальних засад педагогічної риторики – Л. Горобець, Н. Десяєвої, О. Кучерук, Т. Ладихенської, А. Михальської, О. Мурашова, А. Нікітіної, О. Юніної та ін.; основних стилів і жанрів педагогічного красномовства – Н. Голуб, О. Горошкіної, Г. Клочек та ін.; риторичних закономірностей педагогічного дискурсу – К. Климової, В. Нищети, Є. Петрової та ін. Аналіз наукового доробку дає змогу окреслити лінгвометодичний підхід до педагогічної риторики, який ґрунтується на удосконаленні мовної особистості майбутнього фахівця, що спонукає викладача ЗВО моделювати власну педагогічну діяльність відповідно до риторичних засад професійно-педагогічної комунікації.

Мета статті – розглянути риторичні засади професійно-педагогічної комунікації та схарактеризувати елементи їх упровадження в закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасні глобалізаційні комунікативні процеси посилюють інтерес до особистості як носія унікального світогляду. Розв'язати означену проблему покликана освіта як «сутнісна характеристика етносу, суспільства, цивілізації», «спеціальна сфера суспільного життя, унікальна система, своєрідний соціокультурний феномен», «соціальний інститут, який сприяє економічному, соціальному, культурному функціонуванню і вдосконаленню суспільства», «процес зовнішнього впливу на засвоєння індивідом узагальненого, об'єктивного, соціального досвіду, цінностей», «результат, тобто рівень загальної культури й освіченості» [3, с. 614–616]. У зв'язку з таким потрактуванням освіти, як слушно узагальнює Н. Голуб, постає потреба в накопиченні й систематизації знань із питань мовного спілкування, прогнозуванні потреб людей у нових його видах, збереженні та закріпленні традиційних результативних форм мовно-соціального комунікування. У такій ситуації зростає соціальне значення взірцевого українського мовлення вчителя, його майстерного володіння дієвими стратегіями й тактиками спілкування [2, с. 14]. Це актуалізує риторичну освіту, спрямовану на формування гуманістично орієнтованої мовної особистості майбутнього педагога, спроможного до результативного комунікування в сучасному полікультурному просторі.

З огляду на специфіку професійно-педагогічної комунікації можемо виокремити її основні функції в закладі вищої освіти:

– інформаційно-комунікативну, що полягає у сприйнятті та передаванні відомостей та обміні ними;

– регуляційно-комунікативну – встановлення і збереження взаємодії зі слухачами відповідно до власного місця в системі рольових, статусних, міжособистісних і комунікативних зв'язків; стимулювання активності суб'єктів комунікування; уникнення комунікативних девіацій, розв'язання комунікативних конфліктів;

– культурноосвітню – залучення суб'єктів комунікації до системи загальнокультурних цінностей, спрямування на морально-духовний розвиток особистості;

– індивідуально-комунікативну – реалізацію індивідуального стилю комунікативної діяльності мовця як представника певної лінгвокультурної спільноти.

Функційна сфера професійно-педагогічної комунікації дає змогу встановити її наскрізний змістовий складник – риторику, елемент духовної культури людства, основу формування результативної комунікації, орієнтованої на становлення й розвиток свідомої творчої культуромовної особистості.

Спроможність до продукування змістовного монологічного висловлювання, моделювання конструктивного діалогу, здатність до залагодження конфліктів засобами влучного слова, готовність до відповідальності й ініціативності за мінливих умов професійного педагогічного комунікування – усе це процесуальні елементи риторичного дискурсу професійно-педагогічної сфери.

Саме освітянин має бути «надзвичайно чутливий до мови, вразливий на мовні похибки й невтомний у кваліфікованих порадах і роз'ясненнях» (І. Дзюба), оскільки має за мету виховувати мовну стійкість як суспільно-політичне явище, підґрунтям якого є національні традиції, культура, свідомість. Очевидно, що носіями мовної стійкості й риторичної вправності мають бути суб'єкти освітнього процесу загалом і вищої школи передусім.

Зазначене спонукає до висновку про необхідність урахування комунікативно-прагматичних (соціально-психологічних, контекстних і ситуативних) чинників уживання мови, що дає змогу фахівцеві освітньої галузі поглибити професійні вміння, підвищити рівень мовленнєвої культури, реалізувати себе як українськомовну особистість з індивідуальним стилем спілкування через продукування інформаційних, переконувальних, спонукальних текстів.

Текстоутворювальна здатність особистості є прямо пропорційною ідеомовленнєвому циклу, акумульованому в законах мисленнєво-мовленнєвої діяльності: концептуальному, моделювання

аудиторії, стратегічному, тактичному, мовленнєвому, ефективній комунікації, системно-аналітичному (за Г. Сагач [9, с. 49–51, 63–109]). Вони відтворюють концепцію сучасної вітчизняної риторики, що демонструє вектор руху від «думки» до «слова» і через «слово» до «думки».

Закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю у процесі текстотворення корелюють із основними етапами підготовки публічного виступу, тотожних розділам класичної риторики, серед яких (за Л. Мацько, О. Мацько [5, с. 14–16]): інвенція, диспозиція, елокуція, елоквенція, меморія, акція, релаксація та рефлексія.

Окреслені закони риторики й етапи підготовки публічного виступу реалізуються у професійно-педагогічній комунікації, яка ґрунтується на безпосередній чи опосередкованій суб'єкт-суб'єктній комунікативній взаємодії відповідно до стандартів мовленнєвої та загальної культури та має на меті встановлення міжособистісного контакту, підтримання психологічного комфорту спілкування, уникнення конфліктів. Професійно значущими в цьому контексті є ключові категорії риторики [5, с. 10–14]: етос як утвердження морального кодексу українців; логос – єдність думки та слова; пафос, що передбачає спроможність мовця до продукування емоційно виразного висловлювання; топос – здатність комуніканта до проектування часопросторових українськомовних ситуацій в освітній сфері.

У контексті означених категорій обрання стратегії й тактики встановлення, регулювання та припинення вербального контакту, особливостей вибору й моніторингу мовцем тематики спілкування, відбору та реалізації мовленнєвих дій, сумісних із комунікативними намірами, актуалізуються закони моралі та комунікативного етикету, обов'язкове дотримання яких передбачає професійно-педагогічне комунікування. Закономірно, що фахівці освітньої галузі мають бути своєрідним взірцем носія як мовно-мовленнєвої, так і загальної культури.

Окрім того, риторичні категорії реалізуються в межах професійно-педагогічної комунікації крізь призму сформованої готовності фахівця до соціально зорієнтованої комунікації. Водночас наголосимо, що утворення єдиного інформаційного простору, який підвищує рівень взаєморозуміння між суб'єктами освітнього процесу, сприяє осмисленню предмета розмови, є можливим лише за умови зворотного зв'язку зі слухачською аудиторією.

У процесі інформаційного взаємообміну увага мовця має бути зосереджена не лише на точності та правильності мовлення, а й на рівні його сприйняття слухачами. Принагідно зазначимо, що кількість інформації, яку бажав висловити мовець, і кількість інформації, яку сприйняли слухачі, істотно різняться (рис. 1).

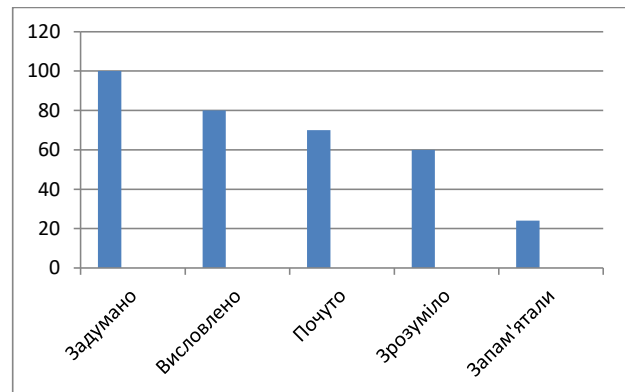

Рис. 1. Втрати інформації під час комунікації (за П. Мицичем)
Джерело: напрацьовано з урахуванням [1, с. 20]

Із метою аналізу причин втрати інформації розглянемо процес моделювання висловлювання. Відповідно до законів мисленнєво-мовленнєвої діяльності першим кроком є побудова концепції, адже реалізований на етапі інвенції концептуальний закон передбачає породження задуму майбутнього висловлювання, усебічний аналіз предмета мовлення для його вдалого розкриття. Саме на цьому етапі задумано передати 100% інформації. Із них 20% втрачається до та під час елокуції – мовного вираження предмета комунікування, де стає неможливо точно втілити думку у словесну форму. Імовірними причинами цього є особливості уяви в різні вікові періоди людини, індивідуальний словниковий запас, дисонанс вербального і невербального кодів інформування комунікантів тощо. Наступні 10% становить різниця між висловленим мовцем і почутим слухачами. Втрати на цьому етапі комунікування зумовлені особистісними мотивами, потребами, інтересами співрозмовників, їхнім ставленням один до одного. Ще 10% інформації втрачається на етапі її сприйняття слухачами. Повідомлення, з якого адресат не отримує інформації, залишається комунікативним шумом. Сприяття усвідомленню змісту висловлювання на цьому етапі може дотримання доступності як комунікативної якості мовлення, що полягає в оперуванні єдиною для комунікатора та реципієнта терміносистемою.

Водночас інформація, що може бути сприйнятою, не завжди є тотожною інформації, яка є сприйнятою, тобто усвідомленою. За визначеннями психологів, розуміння – активний процес, складна аналітико-синтетична діяльність мозку, спрямована на розкриття суттєвих властивостей, внутрішньої сутності взаємозв'язків між предметами та явищами реального світу [8, с. 262]. Імовірно, сприйняття і розуміння ототожнюються під час передачі нескладної інформації; натомість зі складної слухач відбирає лише ті відомості, які вважає потрібними чи найбільш доступними.

Домінувальною у цьому процесі є увага слухачької аудиторії. Прикметно, що увага дорослої людини на сприйнятті мовленнєвої діяльності може концентруватися 15 хв. Далі у професійно-педагогічній комунікації виникає потреба активізувати увагу слухачів, засобами чого можуть бути різноманітні форми унаочнення, бесіда, риторичні запитання, психологічні паузи, розв'язування проблемних ситуацій тощо. Такі фази уваги виникають кожні чверть години, причому щоразу посилити увагу вдається на менший часовий проміжок – 14, 12, 10, 7, 5 хв [4]. Зрештою слухачів поглинає втома, вони потребують перерви.

Ще одним своєрідним фільтром сприйняття інформації є воля, яка корелює відношення між екзистенціалами діяльності слухачької аудиторії – «хочу» і «потрібно», «можливо» і «доцільно». Тут взаємодіють цілі адресата й адресанта. За умови їх ототожнення відсоток усвідомленої слухачами інформації зростає.

Обсяг запам'ятовування сприйнятої інформації залежить від багатьох чинників (кількості інформації; рівня мовної та структурної складності текстового матеріалу; точності та глибини відображення дійсності, мотивації та потреби слухачької аудиторії у здобутті знань; дії сторонніх чинників, психофізичного стану тощо) і становить, за П. Мицичем і відповідно до кривої забування Р. Еббінгауза [7], 24%, а через тиждень – приблизно 15%. Саме тому у професійно-педагогічній комунікації варто уникати довгих перерв між тематично однорідними комунікативними актами та спонукати слухачів до застосування різних технік запам'ятовування інформації.

Висновки і пропозиції. Зазначене спонукає до висновку про те, що процес передавання й усвідомлення інформації у професійно-педагогічному комунікуванні залежить від глибинного розуміння предмета мовлення та домінування в комунікантів інтелектуально-пізнавального мотиву діяльності. Рівень досягнення результативної взаємодії між суб'єктами спілкування за умов професійно-педагогічної комунікації зумовлюється пізнавально-мисленнєвою й емотивно-вольовою діяльністю мовців.

Отже, риторичні засади професійно-педагогічної комунікації в педагогічному ЗВО спрямовані на утворення єдиного інформаційного простору

задля становлення українськомовної критично мислячої особистості фахівця, спроможного моделювати і втілювати результативні технології управління освітнім процесом.

Подальшого наукового пошуку потребує деталізація технологій аналітичного інформування, розвитку системного та критичного мислення, сприйняття і додержання етичних норм українськомовної комунікативної поведінки в освітньому процесі вищої школи.

Список використаної літератури:

1. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація : навчальний посібник. Київ : Академія, 2006. 256 с.
2. Голуб Н.Б. Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2009. 38 с.
3. Гончаренко С. Освіта. *Енциклопедія освіти* / ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Демин Г.К., Креймер Ю.Г., Антоненко С.В., Кармазіна Л.Л. Дискретные потери информации при общении. *Вісник придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2011. № 1–2. С. 57–62. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/diskretnye-poteri-informatsii-pri-obshchenii/viewer> (дата звернення: 16.10.2020).
5. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика : навчальний посібник. Київ : Вища шк., 2006. 311 с.
6. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 01 червня 2017 р. № 600. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/rekomendatsii-1648.pdf> (дата звернення: 16.10.2020).
7. Погребнюк І.М. Побудова індивідуальних сценаріїв навчання студентів на основі карт прогалін знань і кривих забування. URL: http://publications.ntu.edu.ua/problems_of_transport/PT_09_2012/266-272.pdf (дата звернення: 16.10.2020).
8. Психологічний словник / за ред. Н.А. Побірченко. Київ : Наук. світ, 2007. 274 с.
9. Сагач Г.М. Золотослів : навчальний посібник. Київ : Райдуга, 1993. 367 с.

Korchova O. Rhetorical principles of professional and pedagogical communication in a higher education institution

The article considers the rhetorical principles of professional and pedagogical communication due to the need for holistic development of future professionals in the field of education, the formation of communicative competence as one of the key / general personal competencies in the context of descriptors of the National Qualifications Framework and mastering soft skills by higher education students; the elements of their introduction in the institution of higher education are characterized. The functions of professional and pedagogical communication (informative and communicative, regulatory and communicative, cultural, individual and communicative) are generalized and its cross-cutting component, rhetoric, has been established. Procedural elements of the rhetorical discourse of the professional and pedagogical sphere are determined. It is noted that the text-forming ability of the individual is directly proportional to the ideological speech cycle

---

that is accumulated in the laws of mental speech activity, which correlate with the sections of classical rhetoric and the main stages of public speaking preparation and are expressed by key categories of rhetoric – logos, ethos, pathos, topos. Emphasis is placed on the importance of creating a single information space within the professional and pedagogical communication, which increases the level of mutual understanding between the subjects of the educational process, contributes to the understanding of the subject of conversation. The reasons for the loss of information at the stage of proclamation, perception and memorization of the statement are analyzed. It is emphasized that the process of transmission and awareness of information in professional and pedagogical communication depends on a deep understanding of the subject of speech and the dominance of intellectual and cognitive motive that communicators confirm; the level of achieving effective interaction between the subjects of communication in terms of professional and pedagogical communication is determined by the cognitive and mental, as well as emotional and volitional activity of speakers. It was found that the rhetorical principles of professional and pedagogical communication in a pedagogical institution of higher education are aimed at creating a single information space for the formation of Ukrainian-speaking critical thinking personality of a specialist capable of modeling and implementing effective technologies for managing the educational process.

Key words: *communication, professional and pedagogical communication, functional sphere of professional and pedagogical communication, rhetoric, institution of higher education, future professionals in the field of education, single information space, Ukrainian-speaking personality.*